

Осекова Т.К.

БОЛОЧОК ПЕДАГОГДОРДУ ДАЯРДОДО МУГАЛИМДИН ТААСИРИ

Осекова Т.К.

ВЛИЯНИЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Т.К. Osekova

THE TEACHERS INFLUENCE IN PREPARING THE FUTURE TEACHERS

УДК: 37.048 (575.2)

Макалада болочок педагогдук кесипке багыт берүүдө окуткан мугалимдин баскан-турганы, сүйлөгөнү, жасаган мамилеси негизги роль ойногондугу жөнүндө айтылат.

Негизги сөздөр: мугалим, кесип жаңы технологиялар, эмгекчил, чеберчилик, окуучулар, тарбия, мамиле.

В статье рассматривается влияние поведения, этики речи и отношении учителя к своей профессии, которые играют большую роль в подготовке педагогических кадров.

Ключевые слова: учитель, специальность, инновационные технологии, трудоспособность, мастерство, ученики, воспитание, отношение.

The article describes the impact of the behavior of speech ethics and respect of teachers to their profession who play a big role in teacher trainin.

Key words: teacher, profession, fehnology, industrious, master, pupils, bring up, attifude.

Элибизде: «Мугалимдин кесиби - бул пайгамбардын кесиби»,– деп коюшат. «Муктаж адамдарга илим, маданият жана билим берүү кандай гана бактылуулак. Ошол бакыт, урматтуу кесиптештерим, сиздерге буюрган» – дейт мугалимдердин курултайында сүйлөгөн сөзүндө Кыргыз Улуттук Университетинин ректору Ырысбек Өмүрканов.

Мугалимдик кесип – бул адам таануу илими, адамдын татаал жан дүйнөсүнө тынымсыз үңүп кирүү. Чындыгында эле адамды тарбиялоо иши – бул ыйык кесип, бирок ал эч бир башка кесиптер менен салыштырылбай турган өзгөчө кесип. Ал бир катар касиети, сапаты менен да айырмаланып турат:

а) Мугалим турмуштагы өтө татаал, баа жеткис, өтө кымбат нерсе – адам менен иш алып барат;

б) Педагогикалык эмгектин түпкү натыйжасын бүгүн эмес, эртең да эмес, узак убакыттан кийин көрүүгө болот;

в) Мектептин ыйык иши, мугалимдердин маанилүү милдети-бул адам үчүн күрөшүү, терс таасирлерди жеңүү жана жакшы нерселерди жайылтуу. Бүгүнкү күндөгү эң актуалдуу маселелердин бири болочок мугалимдердин өзү тандап алган кесибине болгон өз мамилесин калыптандыруу десек жаңылышпайбыз. Чех элинин улуу педагогу Я.А.Коменский айткандай «Күн алдында мугалимден артык эч бир кызмат жок». Анткени коом ага жаратылыш жараткандардын ичинен эң татаалы, эң баалуусу болгон адамды өстүрүү, тарбиялоо милдетин жүктөп жатат. Ошондой жооптуу мугалимдик кесипке педагогикалык атайын жана жогорку окуу жайлары

даярдайт. Бүгүнкү күндө мугалимдик кесипке кокустан эле келген жаштардын саны көбөйүүдө. В.А.Сухомлинский мугалимдин туура тандап албаган кесибин анын ден соолугуна, нерв системасына зыян келтире тургандыгын бир эжекенин тагдыры аркылуу көрсөтүп, мындай дейт: «Жаштар, менин силерге айтарым өзүңөрдү текшерип көргүлө. Эгерде ырахат тартуулабаса мектептен кеткиле, турмуштагы ордуңарды аныктап, сүйгөн кесибиңерди тапкыла. Ансыз эмгектенген жылдарыңар силер үчүн азап болот». Жогорку окуу жайын бүтүрүп, өз кесиби боюнча иштебегендердин саны арбын. Мектепти таштап кеткен жаштардын саны көбөйүп, көптөгөн мектептерде мугалимдер жетишпейт, кээ бир предметтер окутулбай калууда, кээ бирлерин адистикке тиешеси жок эле мугалимдер эптеп китеп боюнча эле окутууда. Албетте, коомдогу болуп жаткан экономикалык шарттар бул жагдайга өз таасирин тийгизбей койгон жок. Бирок негизги себептердин бири-окуучулардын келечектеги кесиби туура тандап албагандыгында. Кесипти туура эмес тандоонун натыйжасында жогорку окуу жайларын бүтүп барган жаш педагогдордун билим денгээлдери төмөн экендиги, ал эми сырттан окуп баргандар жөнүндө кеп кылбай эле коюу керектиги баарыбызга малым ачуу чындык. Жогорку окуу жайынын дипломунун өзү эле анын ээси жакшы мугалим болуп чыгаарына ишеним бербейт. Өз ишин жаңыдан баштаган мугалим сабакка келип, башкы нерседен-сабакты өтүүдө өзүнүн канчалык аз биле тургандыгын туйбай койбойт. Ал эми кошумча иштер (класс жетекчилиги, ийрим ж.б.) берилгенде жаш адиске кыска мөөнөттө өз кесибинин маңызы - сабак өтүү чеберчилигине ээ болуу бир топ эле кыйынга турат.

Педагогикалык кесиптин өзүнө гана тиешелүү талаптары бар. Кээде «мугалим болуп төрөлүш керек» деп коюшат. Демек мугалимдик кесипти өмүр бою аркалап келген адамда ошол талаптарга жооп бере ала турган сапаттардын болушу зарыл. Эгерде андай сапаттарга ээ боло албаса адам тынымсыз эмгек, изденүү жана атайын машыгуулар менен аларды калыптандырууга милдеттүү. Белгилүү ойлоп табуучу Эдисон: «Гений 1% эргүү, 99% кара терге түшүп эмгектенүүдөн турат» - деп бекеринен айтпаса керек. Жаш мугалимдин калыптануу процессин кантип жеңилдетүүгө болот? Муну ишке ашыруунун жолу барбы? деген суроолор туулат. Албетте, жолу бар, ал мугалимди мектеп парта-

сынан даярдоо. Бала кезден окуучулардын педагогикалык жөндөмүн аныктап, аны өстүрүп, өркүндөтүү.

Башталгыч класстын мугалимдерин өз ишине жоопкерчилик менен кароосун талап кылуу керек, себеби баары бала кезден, башталгыч класстан башталат. Эң алгач окуучулар менен кеңири баарлашып, кесип тандоого багыт берүү үчүн «Мен келечекте... болгум келет» деген темада дил баян жаздырып, анын жыйынтыгы менен мугалимдик кесипти тандагысы келген окуучуларга багыт берүү зарыл. Биз алар менен дайыма аңгемелешүү учурунда мугалимдик кесиптин ыйыктыгын, анын колунан бардык инсан билим аларын, мугалим бир эле адамды эмес бүтүндөй коомду өзгөртүп чыгарын түрдүү мисалдар менен түшүндүрсөк болот. Орустун улуу жазуучусу Л.Н.Толстой педагогикалык кесиптен биринчи кезекте гумандуулукту көрүп, ал балдарды сүйүүдөн тастыкталаарын далилдөө менен мындай дейт: «Эгерде мугалим өз ишин сүйсө, андан жакшы мугалим чыгат. Эгерде мугалим окуучусун ата-эне катары гана сүйсө анда ал бардык китептерди окуп чыккан мугалимден дурусураак, бирок анда өз ишине, окуучусуна да болгон сүйүүсүн бириктире алса, анда ал эң мыкты мугалим».

Башталгыч класстын мугалимдери жаш балдарда күчтүү таасир калтыраары жалпыга маалым. Биринчи мугалимдин элеси, андагы жакшы же жаман мүнөз, пейилдерге карабастан окуучунун эсинде өмүр бою сакталат. Балдар, айрыкча башталгыч класстарда окугандар мугалимине окшош болгусу келип, анын сүйлөгөнүн, баскан турганын, кыймыл-аракетин туурашат эмеспи. Белгилүү педагог А.С.Макаренко минтип жазат: «Практикада көпчүлүк мугалимдер сиздер катары эле мен үчүн да төмөнкүдөй «майда-чүйдө» көрүнгөн нерселер: окуучулардын алдына кандайча туруу, кантип отуруу, качан үндү көтөрүү, жылмаюу, тиктөө ж.б. кээде чечүүчү ролду ойнойт». Демек, балдар менен болгон педагогикалык өз ара мамиледе «майда нерсе» деген болбойт: сүйлөгөнүң, караганың, кашкирпигиндин кыймылы, кол шилтегениң, баш ийкегениң, кыскасы баарынын өз кызматы бар. Себеби биз үчүн окуучулар менен жөн эле мамиледе эмес, адис катары мамилелеш болууга туура келет. Окуучулар үчүн эң маанилүү нерсе мугалимдин төмөндөгү сапаттары: а) Мугалимдин окуучуларга жасаган мамилеси; б) Мугалимдердин ораторлук чеберчилиги, көркөм сүйлөй билүүсү; в) Өз предметин жакшы өздөштүрүүсү;

Бир топ жыл мурун илим изилдөөчүлөр мектепти бүтүргөн чоң кишилерден: «Силер жактырган мугалиминер жана эмне үчүн жакшы көрчү элеңер?» – деп сурамжылап көрүшкөн. Жыйынтыгында экспериментке катышкан беш миң кишинин баары мугалимдин окуучуга жасаган мамилесин өзгөчө бөлүп көрсөтүшкөн. Мугалимдик кесипте ар бир балага аяр, тегиз мамиле жасабаса болбойт. Өмүр бою сөзгө калышыбыз мүмкүн. Биздин студенттердин дил баяндарында да мугалимдин жылуу мамилесине басым жасалып: «...

бизди кел уулум, кел кызым деп чакырчу, мени кызым деди деп сүйүнчүбүз; ... эжекемдин жумшак сөздөрү, мээримдүү көздөрү алигиче көз алдымда», - сыяктуу мисалдар абдан көп. Ошол эле учурда сылык мамиле жасоо менен бирге өз талабын да коң билүүсү зарыл. Демек, адамдар менен тил табыша билүү педагогикалык мамиленин эң маанилүү бөлүгү болуп эсептелет. Ансыз мугалим менен окуучунун ортосунда өз ара түшүнбөөчүлүктүн дубалы тургузулуп, баланын ички дүйнөсүнө кирүү кыйын болуп калат. Ошентип, мугалимдик адистиктин чыныгы чебери болууда балдарды сүйүү, аларга чоң адамдардай олуттуу мамиле жасоо манилүү ролду ойнойт. «Биринчи мугалимиме көптөн-көп ыраазымын. Себеби «А» тамгасын үйрөтүп, жакшы тарбиялаганы үчүн мектепти ийгиликтүү аяктап, ошол эжекемдей болсом деген ниетте ушул окуу жайга тапшырдым. Аны өмүрүмдүн аягына чейин эч качан эстен чыгарбай сыйлайм жана урматтайм» – дейт өз дил баянында бир студент. Айрым мугалимдердин монотондуу (бир калыпта) сүйлөгөнү балдарды зээриктирип көңүл бөлүүсүн төмөндөтөт, уйкусун келтирет, жадатып жиберет. Ушундай көрүнүш жөнүндө бир студент мындай деп жазат: «Биздин бир эжекебиз бар болчу. Ал эшиктен кирээри менен класстагы биздин окуучулар уйку сурашат эле. Биз анын сүйлөгөнүнөн жадап кетебиз. Андан көрө китептен окуп кел десе да окумакпыз». Бул мисалды келтирүү менен болочок мугалимдерди ушундай нааразычылык пикирлерден алыс кылсын деген тилекти айткым келет. Тыбыштардын туура айтылышы, үндүн кооздугу педагог үчүн чоң мааниге ээ. Бүгүнкү күндө ораторлук чеберчиликке, речти калыптандырууга багытталган бир топ жакшы технологиялар, өнүгүүлөр системасы иштелип чыккан. Педагогикалык ишмердүүлүктөгү көркөм сүйлөй алуунун мааниси жөнүндө А.С.Макаренко: «Бери келчи деген сөздү 15-20 түрдүү айта алганымда жана жүзүмдү 20 маани берүүчү түскө өзгөртүүгө жетишкенимде гана педагогикалык иштин чебери боло алдым» деп жазган. Үндөгү интонация да чоң мааниге ээ. Бул жөнүндө профессор Г.Н.Волков төмөндөгүдөй мисал келтирет: «Айылда сабаттуу адамдар аз болгон. Бир карапайым адамдын шаарда окуган баласынан телеграмма келет. Окуганды билбеген соң, телеграмманы алып сыртка чыкса, кат тааныган темир уста жолугат. Телеграмманы көрсөтүп, окуп берчи деп суранганда, колдураган жоон үнү менен «Ата, акчам түгөндү, курсак ачты, акча сал» деп окуйт. Анын үнү атада терс эмоцияны пайда кылып: «Түгөнсө эмне кылайын, сарамжалдуу болуш керек» деп сүйлөнүп басып кетет. Эки күндөн кийин туура эмес окуп койбодубу деген ой менен телеграмманы мугалим эжекеге көрсөтөт. Ал ошол эле сөздөрдү жумшак, назик үн менен окуйт. Эжекенин окуганы атанын жүрөгүнө аяныч сезимди пайда кылып: «Байкуш балам, талаада окуп жүрсө, кыйналган тура, тезинен акча салайын» деген экен. Көрдүңөрбү, мугалимдин кеби балдарга кайрылуунун гана формасы эмес, сабак жана андан сырткары тарбиялык иштерде колдонулуучу таасири

күчтүү каражаттын бири болуп эсептелет. Ошондуктан, мугалимдин үнү ачык, шаңдуу, так, даана, көңүл бура тургандай уккулуктуу, уйку келтирбеген, аракетке, ойлонууга чакыргандай болушу зарыл. Мугалим үчүн өтө зарыл сапаттын бири – сабырдуулук. Бардык нерсеге сабырдуу бол, «Сабырдын түбү сары алтын» - деп үйрөтөт эл макалы. Мугалим мүнөзү токтоло элек жаш балдар менен иш алып барат. Мугалим деле адам, демек башкаларга тиешелүү кемчилик, артыкчылыктардан кур эмес. Ал эми эрктүүлүк, өзүн кармай билүү, сабырдуулук, боорукердик, чыдамкайлык мыкты мугалимдеги кесиптик психологиялык сапаттардын ажырагыс бөлүгү. Мугалим окуучулар менен болгон мамиледе дайыма өзүн колго алып, оройлукка жол бербей сезгич келип, талап коюу менен катар көңүлүн калтырбоого аракеттенет. Ошондой эле мугалимдин маданияттуулугу жүрүш-турушунан, кийиминен, мамилесинен, сөзүнөн, педагогикалык тактысынан ж.б. бир топ сапаттарды өз ичине камтыйт. Орус элинин улуу жазуучусу А.П.Чеховдун «Адам бардык жагынан сулуу болууга тийиш» деген сөзү бар. Педагогикалык процессте мугалимдин сырткы көрүнүшү белгилүү деңгээлде тарбиялык мааниге ээ, ал эстетикалык жактан көркөм жана таасирдүү болушу зарыл.

Айрым бир студенттер: «Эжейибиздин басканы, кийген кийими, сүйлөгөн сөзү, аткарган жумушу бизди өзүнчө эле тартипке салып койчу» дешет. Бирок сырткы кебетене кайдыгер мамиле жасоо канчалык туура эмес болсо ага артыкча эле көңүл бөлүп, сыланып сыйпана берүү ошончолук туура эмес. Кенже класстын окуучулары мугалимдин кийген кийимине, жумшак мамилесине, сылыктыгына көңүл бөлүшүп, анын билимине, усулдук ыкмаларына анчалык маани беришпейт. Ал эми орто жана жогорку класстын окуучулары болсо мугалимдин талап коң билгендигине, чынчылдыгына, предметти күчтүү билгендигине, педагогикалык чеберчилигине жана коомдогу активдүү позициясына жараша баалашат. Мугалимдин өз предметин жакшы өздөштүрүп, терең билим бериши

да чоң мааниге ээ, анткени окуучулары мугалимдин адам катары кыялына, мүнөзүнө жараша кетирген кээ бир кемчиликтерине түшүнүү менен мамиле жасашы абзел. Бирок бир гана нерсени-өз предметин жакшы билбеген жана кесибин сүйбөгөн мугалимди окуучулар түшүнө да, кечире да алышпайт. «Бул агайдын катуулугу корстугу, кээде ичип алгандыгы болбосо, сабакты түшүндүргөндө мээңе куюп гана коет», «Эжекенин үй шарты оорураак, жупуну кийинип жүргөнү менен окуучуларга жасаган мамилеси, сабак өткөнү өтө жогорку деңгээлде», же тескерисинче «Бой көтөрүп жүргөнү, койкоюп кийингени менен предметин өзү да жакшы билбейт, балдарды окуп отургула деп чыгып кетет. Балдар менен жөндөп да сүйлөшө албайт»- деген сын-пикирлерди окуучулар арасынан көп учуратууга болот.

Демек, мугалим үчүн кайсыл гана предметтен сабак бербесин өз адистигин терең өздөштүрүп, анын устасы, чебери болушу сөзсүз биринчи орунда турат.

Жүзүнөн мээрим төгүлүп турган, бирөөгө жакшы сүйлөгөн ак ниет, эмгекчил адамды көргөндө ар бир адам мындай касиеттерге ээ болгусу жана ошол адамга окшошкусу келет. Мугалим дал өзү ушундай сапаттарга ээ болуу менен бирге окуучуларга мугалимдик кесипке багыт бере алат. Жогоруда айтылгандай жана практика далилдегендей болочок педагогдук кесипке даярдоодо мугалимдин, айрыкча башталгыч класстын мугалиминин ролу чоң.

Адабияттар:

1. Макаренко А.С. Чыгармалар жыйнагы 7 том М.1958
2. Сухомлинский В.А.Мугалимге жүз насаат.Ф.1987
3. Трояновский «Учитель в художественной литературе» Красноярск 1984
4. Эл агартуу №6 1987
5. Кут билим 16.10.2007
6. Эл агартуу №1 1991 Болочок мугалимдердин башаты мектепте
7. Исаев А. Педагогикалык кесипке киришүү. Ош 2008
8. Бекембай Апыш. Тарбия назарияты. Ош 1996
9. «Менин биринчи мугалимим», «Келечекте ким болум келет?» Студенттердин дил баяндары.

Рецензент: п.и.к., доцент Смадиярова З.